

УДК [069.51:37]:-048.34:37

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ОПТИМІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Н. О. Філіпчук

У статті доведено, що місія музеїв полягає у підвищенні рівня знань, моральної, духовної вихованості, громадянськості суспільства, а також у державотворчих процесах є особливо значимою. Їхня відсутність, незатребуваність, невикористовуваність у певному соціокультурному середовищі дуже збіднюють його виховний, пізнавальний, творчий потенціал.

Визначено, що пріоритетним підходом державної культурної, науково-освітньої політики має стати ефективне використання музейної справи для суспільного блага. В освіті необхідне активне впровадження музейної педагогіки для удосконалення навчально-виховного процесу, долаючи негативну усталену практику відірваності культурного середовища від освітніх закладів.

Музейна педагогіка повинна опиратися на суспільно значущі цінності, які визначають поступ держави і українського народу. Вона стає реальністю, коли людина набуває статусу учасника музейної комунікації, а працівник установи, ввійшовши в контакт з людиною не може не бути водночас і культурологом, і педагогом, і психологом, оскільки він розпочав діяти в складній суспільній моделі комунікації – «людина-людина».

З'ясовано, що музейна педагогіка стає відігравати помітну роль в соціалізації суспільства, посилюючи виховний потенціал як музеєзнавства, так і освітньої сфери, утверджуючи себе як міждисциплінарна галузь наукових знань.

Музейна педагогіка потребує для удосконалення навчальної, просвітницької діяльності кафедр і науково-дослідних лабораторій, музейно-педагогічних та наукових центрів, які б стимулювали використання інноваційних педагогічних технологій із залученням музейних колекцій, обґрунтовували національний і зарубіжний досвід використання культурної музейної спадщини для виховання нації і зміцнення держави.

Ключові слова: музейна педагогіка, виховний потенціал, музейна спадщина, музеєзнавство, музеї України.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Модернізація сучасної української освіти передусім має передбачати утвердження певних пріоритетів щодо розвитку громадянина як високоморальної і патріотичної особистості, що є носієм української культури, духовної традиції, національної пам'яті. Адже така освіта, яка ґрунтується лише на професійних компетентностях, без виховних ідеалів не зможе забезпечити належний розвиток і прогрес. Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості мусить здійснюватися насамперед на історичному досвіді, спадщині національної культури, героїці і звитягах власного народу, на ідеалах свободи, суверенності і соборності України.

Визначаючи основні шляхи реформування освіти на початку нашої Незалежності, в Державній національній програмі «Освіта» Україна ХХІ століття наголошувалося про необхідність «подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності від національних джерел», а «національна спрямованість освіти полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу» [2, с. 7-9]. Хоча на шляху реалізації цих суспільно значущих завдань здійснено чимало продуктивних кроків у політично-правовій, науково-методологічній, організаційно-педагогічній, навчально-методичній сферах, актуалізовано низку важливих культурно-освітніх проблем, слід визнати про недостатні зусилля держави, громадянського суспільства, наукових, освітньо-виховних інституцій щодо виховання національно свідомої і патріотично налаштованої української спільноти.

У суспільстві продовжують зберігатися принаймні дві очевидні ознаки такого стану. Перша – наявність відмінностей у сутнісних цінностях світогляду українців, залежно від географії, етнічних, політичних, історичних характеристик території. Друга – живучість імперських, тоталітарних, колоніальних, ідеологічних рудиментів у суспільній свідомості, що передусім зумовлено денационалізаційними процесами, нищенням національної української культури, мови, історії, традиції. Переконуючим прикладом зазначеного є зокрема результати соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології, коли в східних регіонах України 41% респондентів і досі визнають Сталіна великим вождем. Для якісних змін у світогляді

громадян недостатньо лише об'єктивно оцінювати ситуацію чи здійснювати заходи «поверхневої» декомунізації, важливо визначити стратегію виховання української нації [1]. Серед багатьох чинників, які реально покликані змінювати недосконалі процеси і підходи до формування національно-культурної ідентичності і світоглядних ціннісних орієнтирів, важливе місце має бути відведено і практичній роботі щодо впровадження Стратегії національно-патріотичного виховання молоді на період до 2020 року. Аналіз запропонованих для цієї діяльності сфер впливу, засвідчує про пріоритети освіти, науки, культури та мистецтва, краєзнавства, історії. А індикаторами ефективності реалізації заходів із національно-патріотичного виховання молоді є, зокрема, збільшення відвідуваності закладів, що популяризують культурні та мистецькі традиції Українського народу, а також експозицій музеїв [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Вивчення наукових праць та досвіду музеєзнавців і педагогів різних напрямків дозволило з'ясувати актуальність ідей музейної педагогіки в європейському і вітчизняному освітньому просторі, що дедалі більше привертають увагу освітян, науковців, працівників культури, громадськості, але наукові дослідження у вказаній галузі є фрагментарними. Хоча проблеми музеєзнавчої, історико-краєзнавчої, літературно-краєзнавчої, пам'яткоохоронної діяльності (Н. Ганнусенко, О. Кушпетюк, О. Січкарук, М. Степаненко, В. Шевченко, М. Юхневич); реалізації виховного потенціалу музеїв (Ю. Ключко, М. Нагорський, І. Пантелійчук та ін.); функціонування музеїв у загальноосвітній і вищій школі (Л. Гаїда, І. Лаксій, Ю. Омельченко, Н. Макарова) і науково обґрунтовувалися, проте музейна педагогіка потребує осмислення щодо збереження культуровідповідності національної освіти.

Метою статті є аналіз потенціалу музейної педагогіки у контексті збереження національних цінностей, збереження і реалізації принципу культуровідповідності з метою оптимізації культурно-освітнього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, роль музеїв виходить далеко за межі лише цього, хоча і надважливого, напрямку. Їхня місія в підвищенні рівня знань, моральної, духовної вихованості, громадянськості суспільства, а також у державотворчих процесах є особливо значимою. Їхня відсутність, незатребуваність, невикористовуваність у тому чи іншому соціокультурному середовищі

дуже збіднюють його виховний, пізнавальний, творчий потенціал. Відомий учений-педагог Іван Зязюн у період, коли в силу різних причин розпочалися процеси руйнування виховної інфраструктури, він писав про причини загострення сучасної кризи дитинства: «і якщо раніше в мікросоціумі налічувалось до 10-15 суб'єктів, котрі тією чи іншою мірою працювали з дітьми, підлітками та молоддю, то сьогодні їх практично немає» [3, с. 301]. Для якісних змін в українській освіті, культурі дуже важливо в умовах фінансово-економічної і політичної кризи унеможливити скорочення мережі закладів, які направлені на формування розвитку людини, її духовного, інтелектуального багатства. Виключно пріоритетним підходом державної культурної, науково-освітньої політики має стати ефективне використання музейної справи для суспільного блага. В освіті необхідне активне впровадження музейної педагогіки для удосконалення навчально-виховного процесу, долаючи негативну усталену практику відірваності культурного середовища від освітніх закладів.

Від держави як від основного суб'єкту культурної політики залежить якою буде не лише якість художнього життя суспільства, але передусім наскільки оптимально в інтересах людини і нації творитимуться головні компоненти життєдіяльності і ментальності – світогляд, світосприймання, світовідчуття та формування загальнонаціональної картини світу та її поширення серед українських громадян. Очевидно, що музейна педагогіка асоціюється передусім як галузь, що здійснює культурно-освітню діяльність, обслуговує школу, навчальні заклади через контакти з учнями, студентами, педагогами. Цей напрям є традиційним щодо функціонування саме такої форми комунікації, налагодження контактів і діалогу музейної установи з людиною.

Проте цієї усталеної форми культурно-освітньої діяльності недостатньо, щоб давати характеристику музейній педагогіці. Важливим складником музейної справи є також науково-практична діяльність сучасного музею, що зорієнтована на вивчення культурної спадщини, її історичного, наукового, пізнавального, виховного, практичного характеру, передачу художнього досвіду через педагогічний процес. Виховання громадянина – ось найбільш значуща місія музею. Вона уподібнюється в історичному аспекті до ролі античного театру, в якому виховання громадянськості було стержневою лінією творчості. Безперечно, сутність музейного середовища вже саме по собі містить потенціал розвитку людини.

Якими б поняттями не наділялися музейні функції, перші контакти музею і особистості формують педагогічну дію.

Музейна педагогіка стає реальністю, коли людина набуває статусу учасника музейної комунікації, а працівник установи, ввійшовши в контакт з людиною не може не бути водночас і культурологом, і педагогом, і психологом, оскільки він розпочав діяти в складній суспільній моделі комунікації – «людина-людина». Педагогіка існуватиме стихійно в цьому середовищі навіть якщо уникати щодо неї відповідних понятійних образів. Проте ефективність у цій сфері ставатиме кращою, коли зацікавлені суб'єкти надаватимуть її організованій й осмисленій дії. Тому, коли розглядати проблему оптимізації місця музейної педагогіки в суспільному вихованні, в освітніх, пізнавальних, наукових процесах необхідно розширити ареал бачення її сутності, враховуючи культурно-освітнє, наукове, світоглядне, практичне, цивілізаційне й громадянське призначення. Також важливою є свідомо синергія зусиль освітньо-наукових і музейних (культурно-художніх) інститутів, направлену на формування в суспільстві поважного ставлення до цінностей музейної культури, підвищенні її соціального статусу вироблення позитивної мотивації у громадян, особливо молоді.

Адже в умовах інформаційного перенасичення з одного боку, і звуженням в Україні можливостей для використання учасниками освітнього процесу культурної інфраструктури з іншого, негативними впливами на них мас-культури ускладнюють ефективну комунікацію. Соціальну проблему моделі «кому - що - як» розв'язувати стає дедалі важче. Традиційні способи і зусилля вмотивувати відвідувачів часто не спрацьовують для досягнення бажаних результатів. Для того, щоб запропонувати «щось», треба володіти належною інформацією, знаннями про суб'єктів-відвідувачів музеїв. Тому важливим аспектом для сучасної музейної педагогіки є вивчення ймовірної аудиторії, її рівня культурного розвитку, інтересів, запитів, бажань і суспільних мотивацій.

Для цього передусім освіта має володіти досконало знаннями з історії музейної, музейно-педагогічної думки, а музейники – психолого-педагогічною культурою, соціальними проблемами. Оптимізація діяльності, насамперед культурно-освітньої, без цих аксіоматичних правил унеможлиблюється. Усе це означає, що музейна педагогіка лише на такому рівні потребує міждисциплінарних підходів, системи знань, опираючись на різні галузі. Така тенденція почала

формуватися з часів епохи Просвітництва, коли раритети, колекції різноманітних кунсткамер, палаців і замків «вийшли» на орбіту публічності, поступово стаючи доступнішими для народу.

Культура в широкому ціннісному контексті ставала доступнішою для Людини. Кожен наступний поступ людства на шляху утвердження прав і свобод сприяв суспільній мотивації до пошуків, збереження, вивчення і пошанування пам'яток матеріальної, духовної, інтелектуальної культури. Естетичні, етичні, культурно-історичні інтереси Людини стали визначати сутність її буття. І задоволення їх відбувалося також у сфері музейної культури, яка сформувалась як якісно нова галузь публічного спілкування. Функціонування музеїв різних напрямів відбувалося в часи й епохи, які характеризувалися багатоманітністю форм державного і політичного правління, ідеологій, цивілізацій і культур. І кожен раз музейна справа використовувалася також в геополітичних, ідеологічних, класових інтересах, міждержавних відносинах. Чим демократичніший був суспільний устрій, тим гуманнішим був зміст музейної діяльності. Але попри всі декорації і декларації музей (навіть приватний) ніколи не переставав відігравати важливої політичної, ідеологічної ролі для конкретної держави, нації, правлячої касті.

Часто художні цінності, історична істина, естетичні ідеали змушені були відходити на задній план, задовольняючи доволі сумнівні «вартості» панівних для того часу і режимів ідеологем. І хоча освітньо-культурна, пізнавальна функції ні на мить не переставали виконувати своє призначення, кожна епоха і конкретна ступінь цивілізації диктувала власні світоглядні, раціональні й почуттєві норми сприйняття речей музейного світу, сутнісні роз'яснення їхньої ролі і призначення. Очевидно, було б неправильно надмірна переоцінка впливу ідеологічних і політичних впливів на характер музейної справи, зокрема і музейної педагогіки. Проте наявність цих явищ є безперервною і може впливати позитивно або навпаки залежно від гуманності політичних та соціальних замовлень, які виставляються державою та суспільством. Хоча більшість країн в епоху просвітницького періоду розвитку музейної справи впроваджували в основному німецьку школу музеєзнавства, в основу якої було покладено ідею музею як нового інституту освіти, що мав змістово впливати разом з університетами, академіями, школами, гімназіями, ліцеями на суспільний прогрес, кожна держава вибудовувала своєїрідну систему згідно власних інтересів, особливостей і можливостей. Разом з

тим формувалися і певні універсальні цілі в діяльності цих нових феноменів культури.

Освітня, культурно-історична, естетична, пізнавальна функції ставали практично домінуючими пріоритетами для країн і народів світу. У ряді держав їм була уготована роль консолідаторів нації, будителів народного духу, інститутів національної пам'яті, оберегів і творців національної душі. Музей перетворювався в соціальний інститут, який був не лише місцем збереження, обліку та вивчення пам'яток культури. Йому відводилися важливі функції науково-просвітницького, освітнього, ідеологічного, державотворчого характеру, виконуючи водночас як специфічні професійні завдання, так і широкі просвітницькі, етичні, естетичні та громадянські завдання. Музеї діяли як своєрідні центри духовної, інтелектуальної культури, патріотичного виховання народу. Природа буття людства, інтереси національних держав, прагнення сучасних поколінь зберегти пам'ять предків для кращого розуміння свого майбутнього зумовили необхідність формувати нову галузь у музеєзнавстві і освіті – музейну педагогіку. Понад сто років тому (1913 р.) на європейській конференції в Німеччині «Музей як освітній та виховний заклад» історик культури, мистецтвознавець А. Лихтварк першим сформулював ідеї про освітнє значення музеїв і запропонував новий підхід до відвідувача як до учасника діалогу. Появився інноваційний метод, який швидко почав реалізовуватися на практиці – «музейний діалог». Новий підхід полягав передусім у тому, що в музеях народжується активна дійова особа, яка є посередником, провідником, навчителем між культурою, історією, мистецтвом і аудиторією (особистістю). Від такого працівника закладу вимагаються вже значно обширніші знання з багатьох галузей. Закономірно, що відбувається процес інтеграції культурології, історії, педагогіки, психології, мистецтва, музеєзнавства.

Висновки. Музейна педагогіка потребує для удосконалення навчальної, просвітницької діяльності кафедр і науково-дослідних лабораторій, музейно-педагогічних та наукових центрів, які б стимулювали використання інноваційних педагогічних технологій із залученням музейних колекцій, обґрунтовували національний і зарубіжний досвід використання культурної музейної спадщини для виховання нації і зміцнення держави. Але ефективно використання потенціалу музейної педагогіки має цікавити на сьогодні не лише науковців, педагогів, працівників музеїв та окремих представників громадськості. Необхідна синергія і системна взаємодія всіх інститутів

влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства для виховання громадянина – патріота України, його духовності, моральності, інтелектуальності на основі національних культурних надбань Українського народу. Музейна педагогіка в цьому сенсі здатна відігравати помітну роль ефективного суспільного інструменту. Потрібна системна взаємодія з конкретними структурами, щоби мати належну уяву про тих, хто використовує культурні послуги музеїв і хто, з яких причин їх ігнорує. Від цього в значній мірі залежатиме вибір музейних установ, зміст їхніх експозицій, програм, методик роботи. Успішна реалізація культурних, навчально-освітніх, наукових і практичних проєктів залежатимуть не просто від епізодичних контактів, а від створення дієвої інфраструктури культурних, освітніх, громадських, самоврядних і владних інституцій, їхньої активної взаємодії, які базуються на суспільних та індивідуальних інтересах.

Перспективою подальших наукових розвідок може стати аналіз інноваційних форм і методів музейної педагогіки, які потребують широкої адаптації в сучасній освітній практиці.

Література

1. 23% населення України вважають Сталіна «великим вождем» (КМІС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censor.net.ua/news/>. – Загол. з екрану.
2. Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. – К.: «Райдуга», 1994. – С. 7-9.
3. Зязун І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – С. 301.
4. Міхно О. 80 років від дня народження Олександра Захаренка (1937–2002) // Справи сімейні. – №2(230). – 2017. – С. 28.
5. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/>.
6. Якименко Ю. Більшість громадян хотіла б пишатися своєю державою і пишається нею. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/169034>. – Загол. з екрану.

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ОПТИМІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕСА

Н. А. Филипчук

В статті доведено, що миссія музеїв заключається в підвищенні рівня знань, нравственої, духовної вихованості, громадянськості

общества, а также в процессах особенно значимых. Их отсутствие, невостребованность, неиспользуемость в определенной социокультурной среде очень обедняют его воспитательный, познавательный, творческий потенциал.

Определено, что приоритетным подходом государственной культурной, научно-образовательной политики должно стать эффективное использование музейного дела для общественного блага. В образовании необходимо активное внедрение музейной педагогики для совершенствования учебно-воспитательного процесса, преодолевая негативную установившуюся практику оторванности культурной среды от образовательных учреждений.

Музейная педагогика должна опираться на социальные ценности, которые определяют прогресс государства и украинского народа. Она становится реальностью, когда человек приобретает статус участника музейной коммуникации, а работник учреждения, войдя в контакт с человеком, не может не быть одновременно и культурологом, и педагогом, и психологом, поскольку он начал действовать в сложной общественной модели коммуникации «человек-человек».

Выяснено, что музейная педагогика играет заметную роль в социализации общества, усиливая воспитательный потенциал как музееведения, так и образовательной сферы, утверждая себя как междисциплинарная область научных знаний.

Музейная педагогика требует для совершенствования учебной, просветительской деятельности кафедр и научно-исследовательских лабораторий, музейно-педагогических и научных центров, которые бы стимулировали использование инновационных педагогических технологий с привлечением музейных коллекций, обосновывали национальный и зарубежный опыт использования культурного музейного наследия для воспитания нации и укрепления государства.

Ключевые слова: музейная педагогика, воспитательный потенциал, музейное наследие, музееведение, музеи Украины.

MUSEUM PEDAGOGICS IN OPTIMIZATION OF THE CULTURAL AND EDUCATIONAL PROCESS

N. O. Filipchuk

In the article it is proved that the mission of museums, which consists in building knowledge, moral, spiritual mannerliness, society citizenship together with the creation of the State, is particularly important. Their absence, lack demand, lack use in defined socio-cultural setting impoverish its educational, cognitive, creative potential greatly.

It is defined that a priority-based approach of the State cultural, scientific-educational policy should be the effective use of museum sciences for a public good. It is necessary actively introduce in education the museum pedagogics for the

improvement of the educational process overcoming the existing negative practice of cultural environment's detachment from educational institutions.

The museum pedagogics should draw on socially significant values which determine the State and the Ukrainian people pace. It becomes a reality when a person has the participative status of the museum communication and an employed person coming in contact with individual can't help being the cultural instructors and pedagogue and psychologist at the same time as he starts activity in the complex social communication model – «man-man».

It was found that the museum pedagogics is regaining prominence in society socialization increasing educational potential of the museology and the educational field as well asserting itself as interdisciplinary branches of science.

For improving training, educational activity the museum pedagogics requires departments and research laboratories, museum-pedagogical and scientific centers which will promote the use of innovative pedagogical technologies with the involvement of museum collections and substantiate the national and foreign experience of the cultural museum heritage usage for the nation upbringing.

Key words: Museum pedagogics, educational potential, museum heritage, museology, Ukrainian museums.

Філіпчук Наталія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПНУ України (м. Київ, Україна). E-mail: vpee2011@ukr.net

Filipchuk Nataliya Oleksandrivna – Ph.D. in Education, Senior Scientist, the Leading Scientific Member of the Content and Methods Department of Adult Education of the Institute of Pedagogical and Adult Education, NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: vpee2011@ukr.net